

Türkçede Eski Yunan ve Roma Klasikleri: Bir Çeviri Pratiği¹

Bedia DEMİRİŞ²

[316]

¹ Hakeme Gönderilme Tarihi: 01.06.2016; Kabul Tarihi: 30.06.2016

² Bedia DEMİRİŞ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, TR 34459 İSTANBUL; bdemiris@istanbul.edu.tr.

Keywords: Greek, Homeros, Latin, Ottoman Empire, translation.

The aim of this study is to focus on the translation of ancient Greek and Roman classics into Turkish. In our country, especially during the last three centuries, translation has been of prime importance to our culture, in that thoughts and literary genres from different cultures have effected our culture by means of translation. During the Ottoman Empire, the importance of translation activities is known to have increased from the beginning of 16th Century. The translations or the adaptations of ancient Greek and Roman classics were included to some extent within the framework of these activities in the Ottoman Empire. In the Republican Period, the translation issue has been discussed more comprehensively. The Translation Bureau, which was established in 1939, has given priority to the ancient Greek and Roman classics, during the translation activities from 1940 to 1946.

Today, on a very substantial amount the translations from various languages on the world are published in our country. The translations of classics from Ancient Greek and Latin still rank among these translations. This indicates the presence of an audience interested in the ancient texts. All of these classics haven't yet been brought into Turkish. However, also today important translation activities still continue and should be continued in Turkey.

[317]

Anahtar Kelimeler: Eski Yunan, Homeros, Latince, Osmanlı Devleti, çeviri.

Bu çalışmanın amacı, Eski Yunan ve Roma klasiklerinin Türkçeye çevirisi üzerinde odaklanmaktır. Ülkemizde çeviri, özellikle son üç yüzyıl içinde, farklı kültürlerden gelen düşünce ve yazın türlerinin, kültürümüz üzerinde etkili olması bakımından çok önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde çeviri faaliyetlerinin öneminin, 16. Yüzyılın başlangıcından itibaren arttığı bilinmektedir. Osmanlı'daki bu çeviri etkinlikleri çerçevesinde Eski Yunan ve Roma klasiklerinden çeviri ya da uyarlamalara az da olsa yer verilmekteydi. Cumhuriyet döneminde çeviri konusu daha kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. 1939 yılında kurulan Tercüme Bürosunun 1940-1946 yılları arasındaki çeviri faaliyetlerinde Eski Yunan ve Roma klasiklerine öncelik verilirdi. Bugün ülkemizde dünyanın çeşitli dillerinden azımsanmayacak derecede çok, çeviri eser yayımlanmaktadır. Yayımlanan çeviriler arasında Eski Yunancadan ve Latince den klasik eserlerin çevirilerine hala yer verilmektedir. Bu durum antik metinlere ilgi duyan bir okuyucu kitlesinin varlığını gösterir. Klasiklerin tamamı henüz Türkçeye kazandırılmış değildir. Ancak Türkiye'de bugün de önemli çeviri çalışmaları hala sürmektedir ve sürdürülmelidir.

Bu çalışmanın amacı, antik çağın Yunanca ve Latince yazılmış eserlerinin Türkçeye çevirisi konusunu tarihsel süreç içinde kısaca irdelemek ve antik metinlerin dilimize kazandırılması çalışmalarında yöntem konusu üzerinde durmaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere, konuşma esas olarak, birbiriyle kesinlikle ilintili iki konuya odaklanmaktadır: ilki, genel olarak çevirinin tanımına ve gerektiği ölçüde tarihçesine kısaca değinerek, Eski Yunan ve Roma klasiklerinin Türkçeye aktarımı serüvenine odaklanmak, ikinci olarak da söz konusu eserlerin aktarımında şimdiki kadar izlenen, izlenmesi gereken yöntem üzerinde durmaktadır. Bunu yaparken de şu sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır: Eski Yunan ve Roma klasiklerinden niçin Türkçeye çeviri yapıyoruz? Söz konusu klasik eserlerin Türkçeye çevrilmesinin önemi ya da yararı nedir? Eski Yunanca ve Latince'den çeviri yapmanın zorlukları nelerdir? Çevirisi Türkçede zaten var olan bir antik çağ klasiğini ilerleyen zaman içinde yeniden çevirme çalışmalarının ya da eserin birden fazla çevirisinin yapılmış olmasının önemi nedir?

Öncelikle, bu yazının başlığında geçen bazı kelimelere, konuşmanın amacıyla da bağlantılı olduğu için, açıklık getirerek başlamak isterim. Türkçede hem isim hem de sıfat türünden bir kelime olarak anlamları bulunan “pratik” kelimesinin, “bir şeyi yapma yöntemi veya biçimi,” anlamında kullanıldığını başlangıçta söylemek gerekir. Kökeni, Latince’de “sınıf” anlamına gelen ve önceleri siyasi ve askeri anlamda bir sınıfı gösteren *classis* kelimesine dayanan “klasik” kelimesi ise, kelimenin çağdaş anlamda kullanımının da temelinde yatan ve yazılarını Latince yazan Rönesans bilginlerinin Eski Yunan ve Roma sanat ve edebiyatı için kullandıkları anlamda kullanılmıştır. Yine yazının başlığında Türkçede kullanıla gelen “Latin Klasikleri” demek yerine “Roma Klasikleri” denmesinin sebebiyse, dilleri Latince’den türemiş olan İtalyan, İspanyol, Fransız, Portekiz, Romanya halkları için de dilimizde Latin kelimesi kullanıldığından, zaman zaman düşülebilen anlamsal bir karışıklığı önlemek içindir.

En yalın tanımıyla çevirinin, yazılı ya da sözlü bir ifadenin dil bakımından çözümlenmesi olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası üne sahip Rus asıllı çevirmen Edmond Cary *Comment Faut-il Traduire? Çeviri Nasıl Yapılmalı?* başlıklı eserinde çeviriyi “farklı dillerde ifade edilen iki metin arasındaki eşdeğerlilikleri bulmaya çalışan bir işlem, kendine özgü teknikleri, ilkeleri ve sorunları olan dilsel bir çözümlenme işlemi,” olarak tanımlarken bu eşdeğerliliğin “her zaman ve kesinlikle iki metnin doğasına, kullanım amaçlarına, iki halkın kültürü arasında bulunan ilişkilere, onların ahlaksal, duygusal ve entelektüel iklimlerine bağlı,” olduğunu söylemektedir (Cary 1996: 13, 97).

Çeviri insanlık tarihinde çok eski zamanlardan beri, önemli bir edim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün artık kendine özgü bir tarihi ve kuramı olan bilimsel bir alana dönüşen çevirinin gelişmesi, temel olarak iki döneme ayrılarak incelenebilmektedir: İlk dönem insanlık tarihinde yazının icadından sonra başlayıp somut olarak antik çağda olgunluk kazanarak yirminci yüzyılın ortalarına kadar devam eden dönemdir. Çevirinin bilimsel bir nitelik taşımadığı bu dönem, alanla ilgili bazı kavramların şekillenmesi bakımından önemlidir. İkinci dönem ise, birinci dönemin hemen bitiminden başlayarak günümüze kadar devam

eden ve bilimsel bir söylemin hakim olduğu ve uzun zaman etkisinde kaldığı dilbilim ve edebiyatın karşısında bilimsel özerklik kazanmış çeviri biliminden söz edildiği dönemdir (Yücel 2016: 7-8).

Çok eski çağlarda insanlar konuştuğu dilin tanrısal bir kökeni olduğuna, dilin tanrının insana verdiği nimetlerden biri olduğuna inanırlardı. Dil üstüne yapılan en eski yorumlardan biri olarak farklı dillerin ortaya çıkışını simgelemesinden başka, çevirinin doğuşunu da simgeleyen Babil Kulesinin öyküsü *Tevrat*’ta (“Tekvin” 11, 1-9) yer almaktadır: Önceden bir tek dil konuşan insanlar Babil’de gücü simgeleyecek ve Tanrı katına ulaşacak çok yüksek bir kule yapımına girişirler. İnsanların bu girişimini başkaldırı olarak gören Tanrı, kendisiyle boy ölçüşmelerine öfkelenerek onların bu küstahlığını cezalandırır: Kuleyi yıkmakla kalmaz, işi sonuçlandırmalarını engellemek için dillerini de karıştırır. Öyle olur ki kimse birbirini anlayamaz duruma gelir. Böylece kulenin tamamlanması için gerekli olan ortak iletişim dilinin ortadan kalkmasıyla, mevcut olan dil birliği de bozulmuş olur. Babil kenti farklı dillerin konuşulduğu bir yerdir. Farklı diller konuşmak demek birbirini anlamamak demektir. Tanrı’nın insanlara verdiği en büyük ceza da birbirini anlamamak yani iletişimin kopması olmuştur. Bu söylence bize göstermektedir ki insanlar çok eski zamanlardan beri iletişimin yaşamlarındaki öneminin ve dilin iletişim işlevinin bilincindeydiler. Bu söylencenin arkasındaki düşünce ise, varlıkların kendilerini dilleriyle ifade ettiği ve insanın, başka varlıkların ve insanların dilini bilmesi halinde, onları anlayacağı ve dolayısıyla dünyasının zenginleşeceği düşüncesiydi (Erkman-Akerson 2000: 36-37). Tanrının cezalandırmasına karşılık insanoğlu, diller arasındaki engelleri çeviri yoluyla aşmak suretiyle, dilini bilmediği insanlarla iletişim kurma olanağını aramış, Akşit Göktürk Hocamızın, “Prometheusça bir başkaldırma,” (Göktürk 1986: 10) olarak nitelendirmesiyle, evrenselleşme çabasının bir göstergesi olarak diller ve taşıyıcısı oldukları kültürler arasındaki sınırları ortadan kaldırıp bilgi alışverişini ve hoşgörüyü gerçekleştirmiştir (Yücel 2016: 14). Alfred Hirsch, “Ba” / “baba” ve “Bel” / “tanrı” kelimelerinden oluşan “Babel”in “tanrının şehri” anlamına gelmesine karşılık İbranice “balbal” kelimesinin *Tevrat*’ın bazı yerlerinde “karışıklık”, “karmaşa” anlamında kullanıldığını söyleyerek “Babil”in olumlu bir anlamın yanında olumsuz bir anlam da taşıyor olmasını çeviriyle bağdaştırmaktadır (Hirsch 1995: 22; Yücel 2016: 13, not 2).

Yazının bulunuşundan itibaren insanlık tarihine baktığımızda, eski çağlarda Mısır, Mezopotamya, Anadolu coğrafyasında yaşamış ve yazısı olan toplulukların, aralarında ticari ilişkiler sebebiyle oluşturdukları ve kullandıkları, iki ya da daha çok dilde hazırlanmış sözcük listeleri içeren tabletlerle, siyasi ve askeri ilişkiler sebebiyle oluşturdukları iki dilli anlaşma metinlerinin, tarihteki ilk çeviri metinler olduğu bilinmektedir. Milattan önce dört bin civarında, birçok dilin konuşulduğu, çok kültürlü Mezopotamya’da çivi yazısıyla yazılmış iki dilli kil tabletler, Babil’de Sümerce ve Akadça iki dilli sözlükler çeviri etkinliğinin o çağlarda da yaşamın bir parçası olduğunu bize göstermektedir (Eruz 2010: 33).

Mısır Hiyeroglif yazısının çözülmesini sağlayan kara bazalttan Rosetta taşı üç kolon halinde Hiyeroglif, Demotik ve Yunan alfabesiyle olmak üzere üç ayrı yazı sistemiyle

yazılmıştı ve yazıt iki dilli bir yazıttı: Mısır dili ve Yunanca. Yazıt Nil Deltasının liman şehri olan ve İtalyanlar ile Fransızların Rosetta (“Küçük Gül”) dedikleri, İskenderiye’nin 65 km doğusunda yer alan Reşid kentinde 1799 yılında bulunmuştu. Yazıtın içeriği Memphis din görevlilerinin MÖ 196 yılında V. Ptolemaios’tan gördükleri lütufları öven bir metinden oluşuyordu (Ceram 1986: 85). Kentin yakınında bulunan İskenderiye Hellenistik dönemden (MÖ 334-30) başlayarak önemli bir kültür merkezi haline gelmişti. Böyle bir konum kazanmasında, başka etkenlerin yanı sıra kuşkusuz, İskenderiye’nin adeta bir kültür mozaığı sergileyen yapısı da etkili olmuştu. Hellenistik çağda kentte çok sayıda farklı kavimden insan bulunmaktaydı. Ünlü kütüphanesinde yapılan çalışmalar arasında Mısır, Babil, İbrani, Arami, Fenike gibi çeşitli yabancı dillerdeki kitapların Yunancaya çevirisi çalışmaları da yer almaktaydı.

Rosetta taşı kadar önemli bir başka iki dilli yazıt ülkemizde 1947 yılında Osmaniye İlimiz’de bulunan Karatepe-Aslantaş yazıtlarıdır. Eski Anadolu’nun kültür mozaığı içinde MÖ VIII-VII Yüzyılda Adana Ovası hükümdarı olarak bilinen Asitavandas’ın yaptırmış olduğu kalede bulunan yazıtlarda metin Fenike ve Luwi dillerinde olmak üzere iki dilde yazılmıştı. Metnin içeriğinde Asitavandas’ın ağzından icraatı anlatılmaktaydı (Ceram 1994: 159-180). Bu yazıtlar Fenike dilindeki metnin okunabilmesi sayesinde, o zamana kadar henüz tam çözümlenmemiş olan, ancak Anadolu’da MÖ 2. Bin yılının başlarına kadar giden hiyerogliflerin çözümüne olanak sağlamış anahtar niteliğinde yazıtlardır ve bu bakımdan da önemlidir.

Çevirinin bir sorunsal olarak ne zamandan beri ele alındığı bilinmemekle birlikte, çeviri üzerinde ilk sistemli çalışmalar, eski Roma’da başlamıştır. Yunanlar sadece kendi dillerini önemser ve sadece bu dilde eserler verirlerken Romalılar hayranlık duydukları Yunan kültürünü öğrenmeyi ve çeviri aracılığıyla dillerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Böylece Roma’da yazılı edebiyatın ilk ürünleri Eski Yunan yazınından çeviri ya da uyarlama niteliği taşımaktaydı (Kızıltan 2000: 72). Susan Bassnett’nin aktardığına göre, tam da bu sebeple Eric Jacobsen çevirinin bir Roma buluşu olduğunu, abartılı bir biçimde ileri sürmektedir (Bassnett 2002: 50).

Meselenin teorik yönü uygulamayla birlikte ortaya çıkmaktadır, ama çeviriye olan ihtiyacın ortaya çıkışı yukarıda örnek verdiğimiz Mezopotamya gibi, Anadolu gibi, İskenderiye ve çevresi gibi, hep, birden fazla dilin kullanıldığı, çok kültürlülüğün hakim olduğu zaman ve mekanlarda söz konusu olmuştur. Sakine Eruz Hocamızın da söylediği gibi, çok kültürlülüğün olduğu her yerde çeviri olgusu “serpilir, filiz verir ve uygun ortamlarda yer kaplayan küçük ama dolgun yeşil yapraklı bitkiler gibi kendini besleyen toprağı korur” (Eruz 2010: 13).

Ülkemizde çeviri gerek sosyal bilimler, gerek fen bilimleri gerekse edebiyat alanında özellikle son üç yüzyıl içinde farklı kültürlerden gelen düşünce ve yazın türlerinin, kültürümüz üzerinde etkili olmasında aracı görevi görmüştür. Otuzun üzerinde dilin ve çok sayıda lehçenin konuşulduğu çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğundan (Eruz 2010: 57-58) önce Anadolu’da, devlet dilinin Farsça olduğu Selçuklularda

ve daha sonra Anadolu Beylikleri döneminde de çok dillilik söz konusu olduğundan, çeviri ve çevirmenlik önemli bir konuma sahipti. Sonradan çevirmenliğin önemli bir meslek haline geldiği Osmanlı devletinde (Eruz 2010: 57-59), kaynaklarda adı geçen ilk çevirmen 1479 yılında devlet tarafından Venedik’e gönderilen Lütü Bey idi (Gürçağlar 2011: 17). Saray çevirmenliği görevinin ilk kez oluşturulduğu sanılan Sultan II. Mehmet dönemine (saltanatı 1444-1446 ve 1451-1481) ve Sultan II. Beyazıt (saltanatı 1481-1512) dönemine kadar görülen çeviri faaliyeti hiç kuşkusuz Orta Asya’dan gelen etkinin sonucuydu. Zira Moğolların istilasından sonra baş gösteren Harezmi ve Horasan etkileri dil ve düşüncede Farsça yerine Türkçeyi getirmektedir. Böylece, Anadolu Selçuklularında edebiyat ve bilim dili Farsça olduğu halde, daha ziyade Türkçe eserlerin yazıldığı Anadolu Beylikleri döneminde özellikle İslam uygarlığının klasik eserleri Türkçeye çevriliyordu (Ülken 1997: 183-184).

Osmanlı devletinde çeviri faaliyetlerinin öneminin 16. Yüzyıldan başlayarak yoğunlaşan diplomatik ilişkiler sebebiyle arttığı ve 18. Yüzyıla gelindiğinde çevirmenlerin esas olarak Divan-ı Hümayun’da, mahkemelerde, devletle eyaletlerdeki halk arasında iletişimin sağlanmasında, ordu ve eğitim kurumlarında ve yabancı elçiliklerde faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Gürçağlar 2011: 17). Sultan III. Selim (saltanatı 1789-1807) ordu ve donanmanın işine yarayacak önemli kitapların çevirisinin yapılmasına ve bastırılmasına önem verdi ve bunun için, çalışmaları duraklamış olan Müteferrika matbaasını düzene koydu. Onun zamanında Arapça, Farsça ve Fransızcadan kitap çevirilerinin yapılması ve yabancı dil öğrenen Türklerin yabancı dilde kitap yazmaya başlaması Osmanlı Türkçesinin bir bilim dili durumuna gelmesini sağlayan önemli bir hareket olarak görülmektedir (Karal 2007: 68-69). İlk yazılı çevirilerin Arapça ve Farsçadan yapıldığı 13. ve 14. Yüzyıllarda bu faaliyetler Osmanlı’nın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kaynak dil olarak Arapçadan yapılan çeviriler dini metinlerin yanı sıra tıp ve fen alanındaki metinlerden yapılmıyordu; edebi metinlerde ise kaynak dil Farsça idi. Edebi metinlerin çevirisine odaklanıldığında, bu faaliyetler, bugün bir çeviriden çok, “yeniden yazma” olarak adlandırılmaktadır. Böylece 15. Yüzyıl boyunca birçok önemli metin Türkçeye aktarılırken, çeviri etkinliği 16. Yüzyılda yerini Farsça yazma geleneğine bıraktı (Gürçağlar 2011: 18).

Osmanlı’daki bu çeviri etkinlikleri çerçevesinde Eski Yunan ve Roma klasiklerinden çeviri ya da uyarlamalara az da olsa yer verildiği görülmektedir. Sultan II. Mehmet’in zamanında sarayda biri Yunanca diğeri Latince bilen iki kâtibin bulunduğunu ve Sultanın bu kâtiplerden eski çağ tarihini öğrendiğini kaynaklardan bilmekteyiz (Uzunçarşılı 1988: 153). Yine kaynaklardan öğrendiğimize göre, Sultan II. Mehmet antik çağ biyografi yazarlarından Plutarkhos’un (MS 1.-2. yüzyıl) antik çağın ünlü şahsiyetleri hakkında yazdığı biyografik eserini Yunancadan Osmanlı Türkçesine çevirtmişti (Uzunçarşılı 1988: 153). Ayrıca yine antik çağ bilginlerinden Ptolemaios’un (MS 1.-2. Yüzyıl) coğrafya eserinin Arapçaya çevrilmesinin 1465 yılında Sultan II. Mehmet tarafından emredildiği bilinmektedir (Kritovulos 5.10.7). Yunancadan Arapçaya yapılan bu çeviri bugün Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Kritovulos tarih eserinde II. Mehmet’in eski çağ düşünürlerinin

bilgilerine denk engin bilgisinden söz ederken Peripatetik ve Stoa okullarının öğretilerini Yunancadan Arapça ve Farsçaya yapılmış çeviriler sayesinde derinlemesine incelediğini belirtmektedir. Ünlü Romalı devlet adamı ve hitabet ustası Cicero'nun (MÖ 106-44) yaşlılık üzerine yazdığı ve yaşlıların devlet yönetiminde gençlerden daha başarılı olacakları düşüncesini vurguladığı diyalogunun bir uyarlaması Venedik balyosu Marino de Cavalli ve saray çevirmeni Macar asıllı Murad Bey tarafından *Der-Medh-i Piri* adıyla Osmanlıcaya çevrilmiş şekliyle Kanuni Sultan Süleyman'a (saltanatı 1494-1566) sunulmuştur. Bugün biri Nuruosmaniye Kütüphanesinde diğeri Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesinde iki nüsha halinde elimizde bulunan böyle bir uyarlamanın Osmanlı döneminde yapılmış olması ilginçtir. Eserin önsöz niteliğindeki başlangıcında Cicero'dan hiç söz etmeyen Marino de Cavalli yazar olarak dedesi Andrea Foscolo'yu göstermektedir (Rossi 1937: 1-5). *Der-Medh-i Piri* üzerine Mehmet Aydın tarafından hazırlanmış ve Türk Dil Kurumu Yayınları arasında 2007 yılında yayımlanmış bir inceleme bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere 15.-16. Yüzyılın Osmanlı Devletinde az sayıda da olsa, gerekli görüldüğünde, değişik amaçlarla, antik çağın düşünce dünyasını yansıtacak eserlerin Yunancadan Arapçaya, Farsçaya ya da Osmanlı Türkçesine çevirileri yapılmıştı.

Osmanlı döneminde gerçekleştirilen ilk toplu çeviri hareketi Sultan III. Ahmet'in (saltanatı 1703-1730) Devletin başına geçtiği Lale Devri'nde (1718-1730) başlamış olup çevirisi yapılacak her eser için, dillerine göre ayrı bir "tercüme heyeti" kurulmuştu. Çevirisi yapılan eserler arasında Arapça, Farsça ve Yunancadan tıp, tarih ve fizik konularında eserler bulunmaktaydı. Hilmi Ziya Ülken *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* başlıklı eserinde, bütün Osmanlı devrinde Eski Yunancadan doğrudan çeviri yapabilen tek kişinin 17.-18. Yüzyılda yaşamış Yanyalı Esat Efendi (öl. 1731) olduğunu söylemektedir (Ülken 1997: 316). Yunanistan'ın Kuzeybatısında Yanya şehrinde doğmuş olan Esad Efendi ilk eğitimini doğduğu yerde aldıktan sonra İstanbul'a gelerek burada medrese eğitimi almıştı. Lale Devrinin en önemli alimlerindendi. Bilgisi ve birikimiyle devrinin diğer bilginlerinin ve devlet adamlarının övgüsünü kazanmıştı. Arapça ve Farsçanın yanı sıra Yunanca ve Latince de bilen Esad Efendi XVIII. Yüzyılın başlarında Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın öncülüğünde başlatılmış olan yenileşme hareketleri çerçevesinde Yunancadan çeviri yapan heyetin de başkanlığına getirilmişti. Esad Efendi Aristoteles'in (MÖ 384-322) eserlerinden Arapçaya çeviriler yapıyordu ve Aristoteles'ten yapılmış bütün eski çevirileri orijinal dilden değil de ikinci bir dilden yapılmış hatalı ve açık olmayan çeviriler olarak eleştiriyordu (Ülken 1997: 316). Damat İbrahim Paşa'nın emriyle Aristoteles'in sekiz fizik kitabından üçünü Arapçaya çevirirken metin ile ilgili Yunanca bir yorumdan da yararlanarak çeviriye kendi yorumlarını da ilave etmişti (Uzunçarşılı 1995: 155). Aristoteles'in eserlerinin ve Porphyrius'un *Isagoge*'sinin orijinal metinlerinden yaptığı çevirilerin yanı sıra Esad Efendinin, Mevlevî şair Şâhidî'nin (doğ. 1468 Muğla-öl. 1550 Afyon) *Tuhfe-i Şâhidi* adlı Farsça-Türkçe manzum lugâtını Yunancaya çevirdiği ve Yanya'ya gönderdiği, böylece Farsçanın yayılmasına hizmet ettiği bilinmektedir, ancak bu eserin herhangi bir kopyası bugün mevcut değildir (Sarıkavak 2013: 43 / 322-323; Kaya 1991: 186-190). Yine XVIII.

Yüzyılda 1746 yılında İstanbul'a gelen ve yaklaşık 15 yıl İstanbul'da kalmış olan İngiliz elçilerinden James Porter'ın, Türklerin devlet teşkilatı hakkında yazdığı küçük bir eserin yanı sıra, Sultan III. Mustafa'nın (saltanatı 1757-1774) Sapanca Gölü ile İzmit Körfezini birleştirecek bir kanal yapımı projesiyle ilgili olarak Roma'nın İmparatorluk dönemi yazarlarından Genç Plinius'un (MS 61-112) mektuplarından birini Osmanlı Türkçesine çevirttiği bilinmektedir (Hammer 1839: 44). Burada Plinius'un hangi mektubunun söz konusu olduğu kaynakta belirtilmemiştir, ancak kanımızca bu mektup, yazarın İmparator Traianus'a yazdığı mektuplardan biri olmalıdır. Osmanlı devletinde batı dillerinden çeviriler 18. Yüzyıldan itibaren düzenli olarak yapılmaya başlamış olup bu çeviriler çoğunlukla coğrafya, tıp ve eczacılık alanlarındaki batılı kaynaklardandı. 19. Yüzyılda bunlara askeri konulardaki ve matematik gibi alanlardaki eserlerin çevirileri de eklendi. Ayrıca bu yüzyılda Tanzimat döneminden (1839-1876) itibaren özellikle Fransız edebiyatından yapılan çeviriler edebiyatımıza yeni üslup, konu ve edebi türlerin girmesini sağlayarak batı tarzında tiyatro eserleri, şiirler ve romanlar yazılmaya başlamasına ön ayak olmuştur (Gürçağlar 2011: 18-19). 19. Yüzyıldaki bu çeviri faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğunda çevirinin kurumsallaşmasına ve Encümen-i Daniş, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, Telif ve Tercüme Heyeti, Telif ve Tercüme Dairesi gibi çevirinin önemli olduğu bazı kurulların kurulmasına öncülük etmiştir. Bu geleneğin devam ettirilerek benzer kurulların Cumhuriyet döneminde de kurulduğunu görmekteyiz. Cumhuriyetin ilanından iki yıl önce 1921'de Maarif Vekilliği bünyesinde oluşturulan "Telif ve Tercüme Encümeni" kurulunun 1926 yılına kadar devam eden çalışmaları arasında daha çok tarih, toplumbilim ve eğitim alanındaki çeviri çalışmaları yer alıyordu. 1927 yılında yayımlanmaya başlayan "Cihan Edebiyatından Nümuneler" adlı çeviri dizisiyle, öğrenciler için Batı klasiklerinden özet çeviriler yayımlamakla yetinilmişti. Cumhuriyet döneminde çeviri konusunun daha kapsamlı bir biçimde ele alınışı, 1939 yılında Birinci Türk Neşriyat Kongresinde alınan kararla devletin himayesi altında bir Tercüme Bürosu kurulmasıyla ve bu büronun 1940'ta faaliyete geçmesiyle olmuştur. Bu büro "Dünya Edebiyatından Tercüme" başlığı altında, çoğunluğu Batı kültürünün klasik eserlerinden oluşan bir çeviri dizisi yayımlamıştır. Büronun 1940-1946 yılları arasındaki çeviri faaliyetlerinde Eski Yunan ve Roma klasiklerine öncelik veriliyordu (Gürçağlar 2011: 19-20). Kültür ve eğitim tarihimizin ünlü Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in başlattığı bu yoğun çeviri faaliyetinin iki amacı vardı: Birincisi Eski Yunan ve Roma'dan kalma eserlerin çevrilmesine ağırlık verilerek evrensel kültüre ortak olmak; ikinci olarak da 1928'de kabul edilen harf devriminden on iki yıl sonra çeviride edebi metinlere ağırlık vererek ulusu bir araya getiren ortak resmi dilde düşünüp yazan bir toplumun alt yapısını oluşturmaktı (Yazıcı 2001: 33).

Tercüme bürosunun yayımladığı çeviri kitapların sayısı, Eski Yunan ve Roma klasiklerine ilginin azalmasıyla 1946 yılından sonra düşmeye başlar ve genel politikasında bir dönüşümün ve değişimin gerçekleşmesiyle birlikte büro 1966'da kapanır. Bu tarihe kadar Tercüme Bürosu bünyesinde 1247 eserin çevirisi Türkçeye kazandırılmış oluyordu. Yayımlanan bu çevirilerin birçoğu sonradan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeniden basılmış,

hatta bugün de İş Bankası Kültür Yayınları kapsamında, yenileri de eklenerek basılmaya devam etmektedir (Gürçağlar 2011: 20). Bugün ülkemizde dünyanın çeşitli dillerinden azımsanmayacak derecede çok çeviri yayımlandığı, hatta bunların sayısının telif eserlerden daha fazla olabileceği kanısındayız. Yayımlanan çeviriler arasında Eski Yunancadan ve Latince klasik eserlerin çevirilerine hala yer veriliyor olması sevindirici bir durumdur ve bu durum, antik metinlere ilgi duyan bir okuyucu kitlesinin varlığını gösterir.

Eski Yunan ve Roma klasiklerinden neden çeviri yapıyoruz? Theodore Savory, *Art of Translation / Tercüme Sanatı* adlı eserinde Eski Yunan ve Roma edebiyatından çeviri yapanları da dahil ederek bir çevirmenin çeviri faaliyetinden bütün kazancının, sarf edilen gayretin sonucu olan zihinsel bir idman ve zevk alma olduğunu ve çevirilerin büyük bir kısmının bu sebeple yapıldığını ve yayımlandığını söylemektedir ve şöyle demektedir: “Mütercim bir pasajı veya şiiri okumuş ve sevmiştir. İçinde bunu kendi diline çevirmek, kendi dilinde ifade dürtüsünü duymuş ve bu işe kendisini o kadar kaptırmıştır ki duyduğu zevki başkalarıyla paylaşmak istemiştir” (Savory 1994: 21). Zevk alma zevk verme yönü bir yana, çevirinin, bir dilin, özellikle de yazınsal dilin gelişmesinde büyük önem arz ettiği bir gerçektir. Prof. Dr. Anaïd Donabédian, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilim Bölümünün 2 Kasım 2015’te düzenlediği bir seminerde “çeviri bir dilin laboratuvarı gibidir,” demişti. Gerçekten de öyledir. Çeviri yaparken metni analiz eder, çözümler anlamaya çalışırız, sonra ise aktarmak istediğimiz dile sentezini yaparız. Bunu yaparken kaynak dilde olup da erek dilde bulunmayan kelimelere, ifadelere, deyişlere, cümle yapılarına karşılık bulmaya çalışırız. Zaman zaman erek dilin olanakları çerçevesinde yeni oluşumlar yaratır, yeni buluşlar yaparız. Yazınsal dili geliştiren yönünün yanı sıra çeviri kuşkusuz her şeyden önce, başka kültürleri, geçmiş zamanları, çağları, evreni tanımamızı, kavramamızı, anlamamızı, değerlendirmemizi sağlar. Kültürün taşıyıcısı dil ve hangi dil söz konusuysa o dilde yazılmış metinler olduğundan, dilini bilmediğimiz kültürleri o dili bilen çevirmenlerin yardımıyla, yapılan çeviriler aracılığıyla tanır, edindiğimiz bilgilerden sırası geldiğinde kendi yaşamımız için yararlanırız. Hasan Âli Yücel’in sahaf dostu Ahmet Hamdi Tanyeli’ye 15 Ocak 1953 tarihinde yazdığı mektubundan burada söz etmek gerekir. Söz konusu mektubunda Yücel, Cumhuriyet Gazetesine gönderdiği “Hür Gençlik” başlıklı makalesinden bahisle, gençliğin manevi terbiye yolunun eski Yunan klasiklerinden başlayarak bugüne kadar batı düşünürlerini okutmaktan geçtiğini belirtir ve Seneca’nın, Cicero’nun aymaz bir kişiyi adam edecek fikirler söylediğini, Platon’u okumamış bir gençliğin dünyada çalkanan düşünce dalgalarına anlayıcı bir gözle bakacağına inanmadığını, Sokrates’in ahlakını tanımamış bir aydının, onun gibi ölemeyeceğini ve onun ölüşüne benzer bir hayat akıbetine nail olamayacağını, söylemektedir (İşli 2016:16). Gerçekten de öyledir. Antik metinler günümüze dair, insan onuruna dair, kültürlerin birbirine bu kadar çok yaklaştığı dünyamızda evrensel ve insani değerlere dair o kadar çok şey söylemektedir ki, bu metinleri Türk okuyucusuyla buluşturmamak olmaz!

Eski Yunan ve Roma klasikleri içinde Türkçeye en çok çevrilen metinlerden bir tanesi Homeros’un *Ilias* destanıdır. Bu destanın tarihi bilinen ilk çevirisi Şemseddin Sami’nin

(1850-1904) ağabeyi, Na’im’in (1846-1900) yaptığı ve 1885/1886 yılında İstanbul’da yayımlanan çeviridir. Na’im’in Osmanlı Türkçesine yaptığı çevirisi eserin birinci kısmını kapsamaktaydı ve düzyazı şeklinde çevrilmişti. Çevirmen eseri kitap kitap çevirip yayınlamak niyetindeydi, ancak sonradan bundan vazgeçip eseri Arnavutçaya çevirmeye karar vermişti. *Ilias*’tan Osmanlı Türkçesine yapılan ikinci çeviri 1898 yılında İstanbul’da Selanikli Hilmi tarafından yapılan çeviridir. II. Abdülhamid tarafından kurulan sansür makamının üyesi olduğu bilinen Hilmi’nin çevirisinde Na’im’in çevirisine oranla daha yalın bir Osmanlıca hakimdi. *Ilias* destanından yapılmış üçüncü çeviri Berlin Konsolosu Sadullah Paşa’nın (1839-1890) yaptığı çeviridir. Bu çeviri 1957’de Hasan Âli Yücel tarafından tanıtılmıştır. Yücel, Sadullah Paşa’nın *Ilias* destanının ilk Türkçe çevirisini yapan kişi olduğunu söylemektedir (Kreiser 2001: 285; Yücel 1989 (1957): 297). Sadullah Paşa’nın bir arkadaşına yazdığı mektubunda kendisinin 1879 Sonbaharında klasik konularla ilgilenmeye başladığını, Eski Yunan ve Romalı yazarları okuyarak çeviri yaptığını söylediği ve kendisinin bir görüşü olarak da, “şayet nesrimizi düzeltmek istiyorsak, mutlaka bu olağanüstü eserler arasından en ünlülerini çevirmek zorundayız,” dediği bilinmektedir (Kreiser 2001: 284; Uzunçarşılı 1951: 297). Vatan temalı anlatılarıyla tanınmış, edebiyatımızın öykü yazarlarından Ömer Seyfeddin (1884-1920) de 1918 yılında Yeni Mecmûa’da *Ilias* destanından bir çeviri seçkisi yayımlamıştı (Kreiser 2001: 286).

Homeros’un *Ilias* ve *Odysseia* destanlarını eksiksiz olarak orijinal dilinden, yani Eski Yunancadan Türkçeye çeviren ilk çevirmen siyasetçi, dilbilimci ve yazar Ahmet Cevat Emre’dir (1878-1961). Hiçbir çevirmenin bir şiiri orijinali ile aynı kuvvette herhangi bir dile çeviremeyeceğini düşünen Emre, altılı vezinle yazılmış destanları Türkçeye düzyazı şeklinde aktarmıştır (Homeros 1971: 53). İlk önce *Odysseia*’yı çeviren ve 1957 yılında yayımlayan Emre, çevirisinin önsözünde çeviri sürecindeki gözlemlerini okuyucuyla paylaşarak çeviride nasıl bir yöntem izlediğini ve neyi amaçladığını anlatmaktadır. Metni Eski Yunancadan Türkçeye çevirirken dört ayrı Fransızca çevirisini de karşılaştırmış ve aralarında epey fark olduğunu ve hiç birinin, metnin aslına tastamam uygun olmadığını gözlemleyerek, kendi çevirisi için hedefinin, metnin Türkçeye en yakın olarak nasıl çevrileceğini bulmak olduğunu söylemektedir ve bunun için de metnin dört farklı Fransızca çevirisinin farklılıklarını tek tek gözden geçirmektedir (Homeros 1971: 46). Bu gözlemlerinin sonucunda Emre, en başarılı çevirmenin, çevirdiği metnin aslına en iyi nüfuz eden çevirmen olduğuna karar verir. Nüfuz etmekten kasıt, kuşkusuz, metni anlamak, inceliğine varmaktır. Emre, bu nüfuz etmenin alanının geniş olduğunu, her şeyden önce de tarihsel döneme nüfuz etmek gerektiğini söylemektedir. Böylece Homeros’un destanlarında hikaye edilen Akhaialıların, Danaosluların, Argosluların tarihsel dönemine, kültürel düzeyine ve yaşamlarına nüfuz edilmelidir ve bu da Homeros’un dönemini, yakından tanıdığımız başka bir tarihsel döneme yaklaştırmakla mümkün olur. Bunun için ise, arkeolojik ve filolojik ön çalışmalar, araştırma ve incelemeler yapmış olmak gerekir (Homeros 1971: 51). Ahmet Cevat Emre’nin bir çevirmende aradığı bir başka nitelik ise, her iki dilin edebi çeşnilerini aklıyla ve gönlüyle tatmış olmasıdır (Homeros 1971: 52). Emre, Homeros’un destanlarını Türkçeye

çevirebilmek için altı-yedi senesini Homeros'un dilini öğrenmeye, filolojik, tarihsel ve arkeolojik ön çalışmalar yapmaya, diğer taraftan da Homeros destanlarının çeşnisine erişmek için Oğuz Türklerinin 13. - 14. Yüzyıl metinlerine ve Dede Korkut kitabı gibi ulusal destanları anlamaya, inceliğine varmaya ayırdığını söylemektedir. Böylece Emre'nin üslubundaki arkaik renklerin sebebi, Akhaia, Danaos ve Dor kavimlerinin Homeros'un destanlarında tasvir edilen devrini, bir Türk çevirmen olarak yakından tanıdığı Oğuz boylarının, 13. ve 14. Yüzyıl metinlerinden ve Dede Korkut destanından anlaşılan devrine aklıyla ve gönlüyle yaklaştırmış olmasıdır. Ayrıca bir çevirmen olarak kendi zamanının dil çeşnisinden de aklını ve gönlünü uzaklaştırmamaya çalışmıştır (Homeros 1971: 52-53).

Homeros'un destanlarının Türkçedeki bir başka önemli çevirisi filolog, yazar ve çevirmen Azra Erhat tarafından yapılmış olan çevirisidir. Azra Erhat (1915-1982) şair A. Kadir (İbrahim Abdulkadir Meriçboyu) ile 1956-1957 yıllarında başladığı Homeros'un *Ilias* destanının çevirisini, Hasan Âli Yücel'in isteğiyle İş Bankası Kültür Yayınlarından 1958-1962 yılları arasında dört cilt olarak yayımlamıştır. Erhat birinci ciltte yer alan kapsamlı önsözünde çeviride izledikleri yöntemle ilgili bilgi vermektedir. Buna göre eseri Yunanca aslından çevirmişlerdir. Modern dillerin hiçbiri orijinal metnin altılı veznini vermeye uygun olmadığından metnin çevirmenleri önlerinde var olan iki yoldan birini seçmek durumunda kalmışlardır. Yollardan biri Homeros'un destanını Türkçeye düzyazı diliyle çevirmek, ikinci yol ise vezinsiz olmakla birlikte bir tür nazım uyumu tutturacak dize kalıpları kullanarak okuyucuya en azından Homeros'un dizelerinde sözcüklerin nasıl sıralandığını duyurmaktır. Çevirmenler bu ikinci yolu tercih etmişlerdir. Erhat ayrıca, Homeros'un dilini çeviride yansıtmanın zor olduğunu söyler ve bu bağlamda olası yolları şu şekilde sıralar: Birincisi çeviride dilin eskimiş, artık kullanılmaz olmuş sözlerini yeniden canlandırmak, uydurma kelimeler kurmak, ikincisi Homeros'un destanını aktarılan dilin destan diliyle aktarmaya çalışmak. Bunların hiçbiriyle iyi sonuçlar alınmadığını ileri süren Azra Erhat dünyanın başka hiçbir destanına benzemeyen, hatta destan olarak bile tanımlanmaması gereken, içine kapalı bir destan olarak nitelediği Homeros'un *Ilias*'ını çevirirken metne peşin yargılarla yaklaşılmaması gerektiğini söylemektedir ve şöyle çevrilmeli, böyle çevrilmeli gibi peşin yargılarda bulunmak yerine, ölçüt olarak tad alıp vermeyi almaktadır. Bunlara ilave olarak Homeros'un kalıplaşmış diline mümkün olduğunca uymaya, eserin hem kesik hem akıcı üslubuna sadık kalmaya çalıştıklarını, Homeros'un ne demek istediğini anlayıp bunu açık seçik bir biçimde anlatmayı hedeflediklerini ve bu amaçları doğrultusunda yaptıkları çeviride çok eski ve çok yeni Türkçe arasında ortalama bir konuşma dilini kullanmayı tercih ettiklerini ve çevirinin daha güzel olması için Homeros'un metninde yer almayan hiçbir sözcük eklemediklerini ve aynı şekilde, metinde yer alan herhangi bir sözcüğü çevirmeden bırakmamaya özen gösterdiklerini söylemektedir (Homeros 2004: 67-68).

Görüldüğü gibi aynı klasik eserden çeviri yapmış olan farklı iki çevirmenin izledikleri yol, yöntem birbirinden farklıdır. Bugün Homeros'u anlamak için hem Ahmet Cevat

Emre'nin¹ hem de Azra Erhat'ın² çevirileri okunmaktadır, okurken her iki çeviriden alınan tat, lezzet farklıdır.

Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte 1959 yılında (Çelgin 1996:36) Platon'un *Symposion / Şölen* diyalogundan Türkçeye yaptıkları çevirinin önsözünde kendi çeviri stratejileri hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre Platon'un *Symposion*'unu Eski Yunanca aslından çevirmişlerdir ve orijinal metni değerlendirirken bir ilkçağ Yunanlısının ne anlayacağını anlamaya çalışmışlar, sonraki yüzyıllarda Platon'a eklenen gereksiz kalıplardan kaçınmışlar, Sokrates'i halktan bir insan gibi konuşturan Platon'un izinden giderek aynı etkiyi vermeye çalışmışlardır. Ortaya koydukları Türkçe çeviriyi, metnin Avrupa dillerine yapılmış çevirileriyle de karşılaştırdıklarını ve bu karşılaştırmanın bir sonucu olarak Türkçede Platon'un diline daha uygun deyimler olduğunu gördüklerini söylemektedir. Buna bir örnek olarak da Platon'un metninde geçen "psykhe"nin karşılığı olarak Hıristiyan dünyasına ait bir anlam yükü olan "ruh" kelimesini değil de Türkçede özellikle halk ozanlarımızın kullandığı ve bedenın karşıtı olarak manevi yöne işaret eden "can" kelimesini kullandıklarını söylemektedir (Eflatun 1972: 18-19).

Gerek Emre'nin gerekse Erhat'ın bu sözleri antik kaynaklardan çeviri yapılırken karşılaşılan güçlüklerden bir kısmını göstermeleri ve bu güçlüklerle nasıl çözüm bulduklarını açıklamış olmaları bakımından önemlidir.

Eski Yunancadan ve Latince den çeviri yaparken karşılaşılabilecek zorluklar modern dillerden çeviri yaparken karşılaşılabilecek zorluklardan farklı değildir. Üstelik ilave zorluklar da içermektedir. Her şeyden önce Modern edebiyat metinlerinden farklı olarak Eski Yunan ve Roma klasikleri günümüze yazmalar aracılığıyla aktarılmış metinlerdir. Yüzyıllar boyunca metin aktarma faaliyetleri süresince bir esere ait birden fazla elyazması bulunduğu ve bu yazmalar arasında, aktarma sürecinden kaynaklanan bozulmalar sebebiyle farklılıklar olduğundan, Yunancadan ve Latince den çeviri yapacak çevirmenin öncelikle elyazmalarından eleştirel yöntemle hazırlanmış, mümkünse en yeni tarihli bir edisyonu çeviriye temel alması ve yaptığı çeviride bu edisyondan muhakkak söz etmesi gerekir. Bir

¹ "Söyle bize, tanrıça, Peleoğlu Ahilleus'un uğursuz öfkesini ki, Ahaylılara sayısız acılar getirdi, nice kahramanların ruhlarını Hades'e attı, özlerini kurtlara kuşlara yem etti – böylece Zeus'un iradesi yerine gelmiş oluyordu. En önce o atışmadan başla ki, budunlar hanı Atreoğlu ile tanrısal Ahilleus'un arasını açtı. Acaba hangi tanrı onları böyle birbirile kavgaya tutuşturmuştu? - Leto ile Zeus'un oğlu!" (Homeros, İliada I.1-9, çev. A. C. Emre)

² "Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle. Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden öfke getirdi, ulu canlarını Hades'e attı nice yiğitlerin, gövdelerini yem yaptı kurda kuşa. Buyruğu yerine geliyordu Zeus'un, ilk açıldığı günden beri araları erlerin başbuğu Atreoşluyla tanrısal Akhilleus'un. Onları birbirine düşüren hangi tanrı? Apollon, Leto ile Zeus'un oğlu." (Homeros, İlyada I. 1-9, çev. A. Erhat)

başka güçlük antik çağa özgü terimlerin modern dillerde karşılığı olmadığından nasıl çevrileceği problemidir. Böyle ve buna benzer problemlerle karşılaştığında bunlara çözüm bulmak çevirmenin sorumluluğundadır. Çevirmenin, çevireceği metnin tarihi arka planı ve yazarı ile ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olması metnin ruhuna nüfuz etmesi açısından önemlidir. Kuşkusuz hem araç dilin hem de erek dilin olanaklarını çok iyi bilmelidir. Bu temel hususlar dışında, çevirinin nasıl olması gerektiğini öğütleyen güdümlenici kurallar koymak mümkün değildir. Çok eski zamanlardan beri devam eden aslına bağlı çeviri – serbest çeviri tartışması konuya açıklık getirmeyen bir tartışmadır. Önemli olan, çevirmenin ortaya koyacağı stratejidir ve her metin ayrı bir strateji gerektirdiği gibi, her çevirmenin de stratejisi farklıdır (Aksoy 1995: 88). Çevirinin bir sanat olduğunu söyleyen Savory'e göre, çeviri bir sanattır ve bu sebeple de zamansız olmalı, birbirini izleyen dönemlerde duyulan ihtiyaca uygun olarak, önceden çevirisi yapılmış eserlerin çevirisi yeniden yapılmalıdır. Bir eserle ilgili var olan çevirilerin dili eskimiş ve modası geçmiş olabilir. Bu sebeple yeni çevirisi her zaman iyi karşlanır (Savory 1994: 29-30). Ayrıca bir metnin bir dilde birden fazla çevirisinin bulunması, kanımızca, çeviri stratejileri ve yöntemleri açısından karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilmesine de olanak sağlar. Bu hususun özellikle Eski Yunan ve Roma klasiklerinin Türkçedeki çevirileri açısından önemli olduğu kanısındayız.

Sonuç olarak, Eski Yunan ve Roma klasiklerinden Türkçeye çeviriler 15. Yüzyıldan zamanımıza değin yapıla gelmektedir. Klasiklerin tamamı henüz Türkçeye kazandırılmış değildir. Ancak bu yolda önemli çalışmalar vardır. Özellikle Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken'in bu konudaki özverili çalışmaları takdire değerdir. Söz konusu klasiklerin Türkçeye kazandırılmasında her ne kadar önceliği, çevirisi şimdye kadar hiç yapılmamış metinlere vermek gerekiyor gibi görünse de, çevirisi yapılmış metinlerin yeni çevirileri kesinlikle yapılmalıdır. Bu konu gerek çeviri metinlerin eskiyen dillerinin yenilenmesi bakımından gerekse aynı metin üzerindeki farklı çeviri stratejileri arasında karşılaştırma yapılabilmesine imkan yaratılması bakımından önemlidir.

Kaynakça

Aksoy, B.

1995 "Cumhuriyet Döneminde Çeviri", M. Rifat (ed.), *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*, İstanbul: 73-92.

Bassnett, S.

2002 *Translation Studies*, London, New York.

Cary, E.

1996 *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*, (Çev. M. Çamdereli), İstanbul.

Ceram, C. W.

1986 *Tanrular, Mezarlar ve Bilginler*, (Çev. H. Örs), İstanbul.

1994 *Tanruların Vatanı Anadolu*, (Çev. E. N. Erendor), İstanbul.

Çelgin, G.

1996 *Tanzimat'tan Günümüze Eski Yunan – Latin Dil ve Edebiyatlarına İlişkin Türkçe Yayınlar Bibliyografyası*, İstanbul.

Eflatun.

1972 *Şölen. Sevgi Üzerine – Lysis. Dostluk Üzerine*, (Çev. A. Erhat - S. Eyuboğlu), İstanbul.

Erkman-Akerson, F.

2000 *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul.

Eruz (Esen), S.

2010 *Çokkültürlülük ve Çevirmenler. Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler*, İstanbul.

Göktürk, A.

1986 *Çeviri: Dillerin Dili*, İstanbul.

Gürçağlar, Ş. T.

2011 *Çevirinin ABC'si*, İstanbul.

Hammer, J. De.

1839 *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à nos jours (1757-1774)*, Paris.

Hirsch, A.

1995 *Der Dialog der Sprachen. Studien zum Sprach und Übersetzungsdenken Walter Benjamins und Jacques Derridas*, München.

Homeros.

1971 *Odysseia*, (Çev. Ahmet Cevat Emre), İstanbul.

2004 *İlyada*, (Çev. Azra Erhat - A. Kadir), İstanbul.

İşli, E. N.

2016 "Kirli Çıktı", *Cumhuriyet Kitap* (4 Şubat): 16.

Rossi, E.

1937 *Parafrazi Turca del "De Senectute" presentata a Solimano il Magnifico dal Bailo Marino de Cavalli (1559)*, Roma.

Karal, E. Z.

2007 *Osmanlı Tarihi. Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara.

Kaya, M.

1991 "XIII. Yüzyılda Grekçeden yapılan Tercüme ve Es'ad Efendi'nin *Fizika* Tercümesi Üzerine Bazı Tespitler", *Felsefe Arkivi* 28: 183-192.

Kızıltan, R.

2000 "Tarihte Çeviri. Antikçağdan 19. Yüzyıl Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları – 1 Antikçağdan Barok Çağın Sonuna Kadar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi* 40 / 1-2: 71-88.

2001 "Aydınlanma ve Erken Romantizmin Edebi Çeviri Kuramları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi* 41 / 1: 37-68.

Kreiser, K.

2001 "Troia ve Homeros Destanları. II. Mehmed'den İsmet İnönü'ye Kadar", *Düş ve Gerçek. Troia*, D. Planck - J. Luckhardt - G. Biegel - W. Jacob (eds.), (Çev. S. Bulgurlu), İstanbul: 282-289.

Kritovulos.

2012 *Tarih (1451-1467)*, (Çev. Ari Çokona), İstanbul.

Sarıkavak, Kazım.

2013 "Yanyalı Esad Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 43, Ankara: 322-323.

Savory, Theodore.

1994 *Tercüme Sanatı*, (Çev. Prof. Hamit Dereli), İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (Ord. Prof.).

1995 *Osmanlı Tarihi. Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar IV / 1*, Ankara.

1988 *Osmanlı Tarihi I*, Ankara.

1988 *Osmanlı Tarihi VI*, Ankara.

1951 "Merhum Sadullah Paşa'nın Safvet ve Cevdet Paşalar ve Safvet Paşazade Refet Beyle Mektuplaşmaları", *Belleten* 15 / 58: 263-299.

Ülken, Hilmi Ziya.

1997 *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul.

Yazıcı, Mine.

2001 *Çeviribilime Giriş*, İstanbul.

Yücel, Faruk.

2016 *Çevirinin Tarihi*, İstanbul.

Yücel, H. A.

1989 (1957) *Edebiyat Tarihimizden*, Ankara.